

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИ АСПЕКТИ ТЕХНОЛОГІЙ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Vitalij Chubajevs'kyj. Theoretical and Methodology Aspects of the Technologies' Legitimation of Political Power in Ukraine.

The analysis of theoretical and methodological aspects of the essence, content and specificity of the application of technologies' legitimation of political power in Ukraine at the stage of democratic transformation has been shown in the article. These technologies are defined as a kind of social engineering, deliberate, purposeful action to influence a wide range of subjects of political relations, with the aim of creating a positive image of the government using evidence-based set of tools, methods and procedures. The attention has been focused on the unexplored side of the legitimation of power – its symbolic regulation and organizations, in particular the mythologizing and ideologizing. The legitimacy of power in Ukraine before the events of the Euromaidan was being achieved thanks to legitimate technology of simulation of democratic changes, which is a type of the virtualization technology. The analysis of the nature of the relationship between the state and society at the time of independence with the release of the respective stages, which in fact match the timing of presidential candidacies and is evidenced by the domination of certain legitimate technologies, has been implemented.

At the present stage of socio-political development of Ukraine the populism in all the richness of its forms and manifestations and means of use acquires threatening volumes. The most dangerous consequences of destructive influence of populism are: the formation of an overly simplified picture of the socio-political reality; the delegitimization of the existing political and social order due to its constant criticism; the formation of two-dimensional («people» – «enemies») picture of the world with the simultaneous vulgarization of the complex problems' solution, etc.

The process of legitimation of political power during elections, and, respectively, the related electoral technologies, occurs at all stages of the electoral process – well before the official nomination of the applicants to obtain powers. For example, for the formation of public opinion in the period between elections the technology of the customized polls which referred to the defendants in the upcoming elections is used. The legitimation of power occurs during the nomination and registration of candidates, political parties and blocks of political parties – participants in the electoral competition, in the formation of their campaign offices and funds of the election commissions, election campaigning, the actual voting and also during appeals and judicial processes.

Especially dangerous to society and to the development of democracy is manipulative constitutional and legal technology, when the electoral laws and even constitutional provisions «wing» as the political situation. The ruling circles with the manner of application of certain provisions of the electoral system, particularly the type of electoral system, size of entry barriers, permission or prohibition of participation in elections of blocs of political parties, the order of formation of election commissions, etc. form the preconditions for the victory of certain political forces.

The modern period of social development is marked by a significant influence on the formation of people's consciousness of communication and information technologies, as television and radio create the illusion of presence of the broad masses of the population, including the audience abroad. Psychological and image-based technologies are designed to influence the consciousness and sub consciousness of the person. The use of such technologies is quite different from the ordinary informing of man. They are aimed at disruption of its activities. The purpose of these operations – is the impact on the public consciousness in a certain direction, aiming at the subordination of the will of the people and their behavior in such a way as to force them to act, if not against their own interests, then with a significant «correction» in favor of the initiators of the use of such technologies.

The technologies are used not only for political legitimation of the power, but its de-legitimization. A common practice of de-legitimization of candidates seeking to get to power is the technology of «black PR», «dirty» technologies, the publication of compromising materials on the Internet with their subsequent legalization in the Ukrainian mass media, etc. The special feature of the development of the political process in Ukraine is the use of «dirty» technologies associated with the artificial aggravation of inter-regional contradictions. Their use has become widespread since the early 2000s

and lasted until the beginning of the dramatic events connected with the annexation of Crimea and the exclusion of the Eastern territories of the country by an external aggressor.

The main direction technologies of the political power legitimation is their virtualization and symbolic regulation, the content of which depends on the characteristics legitimate periods of functioning of the political power in Ukraine. The current stage of the political power legitimation in Ukraine, which began with the overthrow of the regime of Yanukovich, certifies the playback of her previous technologies of democratic reforms' imitation.

Key words: Ukraine, democratic transformation, political power, technologies of the legitimation of political power, the electoral process.

З'ясування проблеми легітимності влади закономірно ставить питання про її природу, чинники посилення або послаблення з відповідним відображенням у суспільній свідомості. Велику роль у цьому процесі відіграють легітимаційні технології, якість яких обумовлена рівнем цивілізаційного розвитку країни, її історичними та культурними традиціями, характером політичної культури громадян тощо. Специфікою розвитку політичного процесу в Україні є те, що легітимність центральних органів влади досягалась значною мірою завдяки технологіям симуляції демократичних змін, їх віртуалізації, які актуалізуються під час виборчих кампаній.

Теоретичні засади зазначеної проблеми висвітлені у працях таких зарубіжних авторів, як П. Бергер, Е. Бернейс, Е. Бодрійяр, І. Гофман, М. Доган, У. Ліппман, Н. Луман, Є. Малкін і Є. Сучкова, П. Рознавалон, Є. Хан та ін. [1–10]. Проблема технологій легітимації політичної влади в електоральному процесі серед сучасних українських авторів найбільш повно розкрита у монографії О. Висоцького. Загалом теоретичні й практичні аспекти використання технологій легітимації політичної влади в Україні розглядаються в працях багатьох вітчизняних авторів, зокрема, В. Бебика, А. Біденка, О. Бойко, О. Колесникова, Н. Перебийголови, О. Петрова, А. Пойченка, І. Поліщука, В. Полторака, Г. Почепцова, Ю. Шведи, Є. Юрійчук та ін. Водночас збагачення форм і засобів технологій легітимації під час виборів вищих органів влади в Україні потребують подальшого ґрунтовного вивчення.

Тому метою статті є аналіз теоретико-методологічних аспектів сутності, змісту та специфіки застосування технологій легітимації політичної влади в Україні на етапі демократичної трансформації.

Технології легітимації політичної влади включають сукупність методів, засобів, прийомів та процедур, за допомогою яких влада намагається забезпечити певний рівень довіри з боку суспільства, прийнятне для себе ставлення з боку громадськості. Важливим у методологічному плані є з'ясування сутності технологій політичної легітимації влади. Здійснення таких технологій – це специфічна сфера професійної діяльності людей, яка передбачає широку ерудицію, спеціальні знання і хоча широко застосовується у політичній практиці, усе ж має певні обмеження. Тому не можна погодитися із думкою українського дослідника О. Висоцького про те, що «усі ефективні політичні практики, які так чи інакше впливають на процес легітимації політичної влади, можуть розглядатися як технології її легітимації», а до технологій легітимації політичної влади «можна віднести лише такі політичні практики, які істотно змінюють ступінь легітимності влади політичних суб'єктів, посилюючи чи послаблюючи їх соціальну підтримку, тим самим спрощуючи чи ускладнюючи їм процес здобуття чи реалізації влади» [11, с. 58–59].

Видається, що це надто широке трактування сутності технологій політичної легітимації. За такого визначення будь яка ефективна дія (практика) одного або декількох суб'єктів політичної діяльності, внаслідок якого зростають вага і авторитет

влади, слід розглядати як технологію – чи йдеться про міжнародні переговори або укладання взаємовигідної угоди, чи реформу в окремій сфері суспільного життя, чи здійснення заходів у напрямі суттєвого збільшення добробуту людей тощо. За такого розуміння майже вся політична діяльність, яка позитивно відбивається на позиціях влади у контексті її суспільної підтримки, зводиться до технологій політичної легітимації. Не вносять ясності у змістовну характеристику цієї дефініції й намагання автора обмежити її предметне поле такими поняттями, як «ефективність» або «істотність», оскільки ті перебувають у площині таких філософських категорій, як «якість», «кількість» і «міра», нічого не додаючи до її сутності.

На думку автора, технологія політичної легітимації влади – це своєрідна соціальна інженерія, а не будь-які політичні практики, що так чи інакше впливають на політичний процес. Це усвідомлені, цілеспрямовані дії впливу на свідомість широкого загалу суб'єктів політичних відносин з метою створення позитивного образу влади з використанням науково обґрунтованого комплексу засобів, методів і процедур.

Сфера застосування та роль технологій легітимації істотно відрізняються в демократичних та недемократичних режимах. У напівзакрих системах політика часто витісняється «політтехнологіями» – набором чисельних методик досягнення цілей за рахунок маніпулювання масовою свідомістю для нав'язування суспільству рішень в інтересах певної соціальної групи. Причому маніпулювання свідомістю людей тим більш ефективно, чим інертнішою є маса, і навпаки [12, с. 28].

У цьому контексті науковий інтерес викликає виділення вітчизняним політологом Є. Цокуром певних легітимаційних періодів становлення та функціонування політичної влади в Україні.

Перший період (1991–1999 рр.) відзначено застосуванням моделей та технологій, в основу яких покладено ідеологічні джерела забезпечення легітимності влади.

Другий період (1999–2004 рр.) означив домінування «адміністративно-корупційної» моделі легітимації, джерелом якої слугували примус, застосування сили та маніпуляція, відбувався неухильний процес розбудови авторитарного режиму.

Третій період (кінець 2004 – початок 2006 рр.) помітно вирізнявся серед інших етапів джерелом легітимності. Події Помаранчевої революції означили перехід до «персоналізованої легітимації», джерелом якої стали особистісні якості лідера та активна позиція суспільства.

Четвертий період (середина 2006 – середина 2010 рр.) характеризувався глибокою кризою легітимності тогочасної влади.

П'ятий період (середина 2010–2013 рр.) відзначався «граничним падінням» рівня легітимності влади в Україні [13, с. 175–178]. Не випадково логічним наслідком такого падіння стали драматичні події кінця 2013 – початку 2014 рр.

Вітчизняний учений В. Бурлачукакцентує увагу на малодослідженому аспекті легітимації влади – її символічній регуляції й організації. Він відзначає, що символічне буття влади в політичній історії завжди мало першочергове значення: за допомогою ідеології, традиції, системи ритуалів і свят, церемоній, влада проникала в повсякденне життя суспільства. Тому обґрунтування влади, її утвердження в суспільстві перетворюється на особливу процедуру символічної легітимації. Символічне виправдання – високоефективний засіб, що забезпечує існування влади: «Воно не легалізує, але, оминаючи процедуру легалізації, легітимує владу і закон», стверджує дослідник [14, с. 96].

За слушним визначенням вітчизняних політичних аналітиків, легітимність влади в Україні до драматичних подій на Євромайдані досягала завдяки легітимаційній

технології симуляції демократичних змін. Вона є різновидом технології віртуалізації, а її сутність полягає у прикритті адміністративних методів керівництва формально-процедурними демократичними практиками. Наприклад, складовими легітимаційної політики В. Януковича та його адміністрації стали такі легітимаційні технології, як недопущення альтернативи існуючій владі (обмеження суспільства у політичному виборі), управління страхом (залякування), перекладання відповідальності на представників колишньої влади та окремих виконавців намічених реформ [15, с. 282]. Така оцінка використання легітимаційних технологій, притаманних режиму Януковича, не втратила своєї актуальності і, з певними застереженнями, може бути віднесена й до існуючої на початок 2016 р. влади.

Здобуття Україною статусу незалежної держави пов'язане із застосуванням технологій легітимації влади, найбільш ефективними з яких вчені вважають міфологізацію та ідеологізацію. До ознак міфологізації можна віднести підміну понять, абсолютизацію явища, тенденційну вибірку фактів, ототожнення маніпулятора з міфом, концентрацію уваги на ефемерному або сенсаційному контексті, повторення недоведеного висновку як встановленого факту, безальтернативність суджень, їх аксіоматичність та ін. Розвиток інформаційних технологій супроводжується вдосконаленням міфологічних конструкцій, які усе частіше кладуться в основу передвиборних програм. Аналіз виборів у сучасній Україні показує, що практично жоден кандидат не обходиться без застосування політичних міфологем. Це пояснюється тим, що, по-перше, міфи, за допомогою спрощення реальності дозволяють виборцеві орієнтуватися в складній мозаїці політичного спектра, що сприяє нівелюванню можливих громадських протиріч. По-друге, політичні міфи виступають засобом мобілізації і стимулюють електорат до участі у виборах. Водночас «політичні міфи деформують свідомість електорату» на користь маніпуляторів [16, с. 158, 161, 163].

Фахівці Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України у 2013 р. в аналітичній доповіді «Влада, суспільство, громадянин: проблеми взаємодії в сучасній Україні», зробили ґрунтовний аналіз характеру відносин між державою і суспільством. В еволюції взаємодії між ними в часи незалежності вчені виділяють етапи, які фактично співпадають з термінами президентських каденцій і засвідчують панування певних легітимаційних технологій.

Перший етап (1991–1994 рр.) ознаменовано домінуванням відкритих діалогових підходів. Він характеризувався запровадженням низки популістських технологій, мета яких полягала в отриманні легітимності державної влади за рахунок використання різноманітних, і часто взаємовиключних, очікувань населення.

Другий етап (1995–2000 рр.) позначений переходом до прагматичних та імітаційних підходів та помітним зсувом комунікаційних акцентів. Державна влада продовжувала політику соціального популізму, проте наголошувала, що українське суспільство потребує довгого шляху до інтеграції в цивілізований світ. Водночас держава фокусувала зусилля на відновленні керованої вертикальної влади, стабілізації фінансово-економічної системи та нормалізації відносин з глобальними акторами.

Третій етап (2000–2004 рр.) – це домінування консервативних та імітаційних підходів. Він пройшов під знаком активного втручання (ззовні) у внутрішні справи України з метою корекції зовнішньої та внутрішньої політики держави у бік більшої прихильності влади до євроатлантичного курсу.

Четвертий (2005–2010 рр.) – характеризувався переходом до популістських і монологічних підходів; пов'язаний із спробою розбудувати модель управління державою, яка б спиралася на безпосередню комунікацію з суспільством.

П'ятий етап (2010 р. – 2013) – це реставрація консервативних та імітаційних підходів, що супроводжується зміцненням виконавчої влади [17, с. 51].

Революційні події 2014 р. внесли корективи у зміст п'ятого етапу, який, на думку автора, закінчився часом повалення режиму Януковича. Характер комунікації між владою та суспільством на сучасному етапі суспільного розвитку завдяки тиску громадянського суспільства, зовнішніх акторів, новітніх інформаційних технологій, виходить на принципово новий рівень.

На сучасному етапі суспільно-політичного розвитку України загрозливих обсягів набуває популізм у всьому багатстві форм його прояву і засобів використання, який здійснив «масштабну експансію» майже у всі сфери життя українського соціуму – в ЗМІ, економічні, соціальні, правові, культурні відносини тощо. Особливо цим «грішать» опозиційні політики. За визначенням провідних фахівців Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса найбільш небезпечними наслідками деструктивного впливу популізму є:

- формування надмірно спрощеної картини суспільно-політичної реальності;
- уповільнення, а потім і блокування артикуляції інтересів суспільних груп, ускладнення можливості їх представлення і захисту (подібним чином він впливає і на визначення та реалізацію національних інтересів);
- проведення і підтримка внутрішнього кордону, розмежування суспільства на «праведників» та на «грішників», що підтримує та підживлює у суспільній свідомості стан перманентної конфронтації;
- делегітимація існуючого політичного і соціального порядку завдяки його постійній критиці;
- формування двомірної («народ» – «вороги») картини світу при одночасній вульгаризації («просто» розв'язання складних проблем) реалізації комплексних реформ;
- руйнування сенсу української політики внаслідок вихолошування реального змісту категорій, концептів, планів і програм суб'єктів політичних відносин [18, с. 42–43].

Визначальним у процесі легітимації політичної влади є вибори, оскільки представницькі органи влади відіграють вирішальну роль у демократичних суспільствах. Процес легітимації політичної влади під час виборів, а, відповідно, й супутніх електоральних технологій, відбувається на усіх етапах виборчого процесу – задовго до офіційного висунення претендентів на здобуття владних повноважень. Наприклад, для формування суспільної думки у міжвиборчий період використовується технологія замовних соціологічних опитувань, де згадуються фігуранти майбутніх виборів. Легітимація влади відбувається і під час висунення та реєстрації кандидатів у депутати, політичних партій та блоків політичних партій – учасників виборчих змагань, формуванні їх передвиборчих штабів і фондів, виборчих комісій, проведенні виборчої агітації, власне голосування, а також під час апеляцій та судових процесів.

Технології легітимації політичної влади у виборчому процесі мають багато спільного із виборчими технологіями загалом, оскільки мають спільну мету – вплив на громадську думку шляхом створення позитивного іміджу кандидатів і партій з метою мобілізації їх підтримки електоратом. Суб'єктами виборчих технологій виступають політичні партії та пов'язані з ними політичні інституції або незалежні кандидати. Залежно від сфери застосування, інструментарію та методології, виділяють п'ять типів виборчих технологій: конституційно-правові, організаційно-політичні, інформаційно-комунікативні, психолого-іміджмейкерські, соціологічні [19, с. 123–128; 20, с. 7].

Особливо небезпечними для суспільства і розвитку демократії є маніпулятивні конституційно-правові технології, коли виборчі закони і навіть положення конституції «підганяють» під політичну кон'юнктуру. Правлячі кола за допомогою порядку застосування окремих положень виборчої системи, зокрема типу виборчої системи, розміру прохідного бар'єру, дозволу або заборони участі у виборах блоків політичних партій, порядку формування виборчих комісій та ін., створюють передумови для перемоги певних політичних сил.

Загалом мажоритарні виборчі системи не потребують значного партійного втручання, окрім партійної підтримки та фінансування виборчої кампанії. Навпаки, завдяки використанню пропорційних систем із закритими партійними списками партії та їх лідери мають дуже важливі прерогативи у формуванні партійного списку і, отже, перспективи впливу на формування складу представницьких органів влади. Не випадково в Україні щоразу вносяться принципи зміни до виборчого законодавства або приймаються нові закони про вибори. Усе це є принциповим порушенням демократичних європейських стандартів виборів.

У цьому контексті слід згадати міжнародну демократичну практику законодавчого регулювання виборів, де стабільність закону є вирішальним чинником формування довіри до виборчого процесу. Як ідеться у висновку Венеціанської комісії «Європейський виборчий доробок», зміни системи голосування у принципі є нормальним явищем, якщо вони сприяють покращенню електорального процесу. Але їх часті зміни, або зміни безпосередньо перед виборами, навіть якщо у цьому немає жодних намірів маніпулювання, можуть викликати підозру в тому, що ці зміни диктуються безпосередніми партійно-політичними інтересами, і тому «вони можуть ставити під сумнів легітимність самого виборчого процесу» [21, с. 22].

Європейські фахівці у галузі виборчого права вважають, що зміни закону про вибори «в останню хвилину» виправдані і мають розглядатися лише за умови, коли чинний національний закон несумісний з принципами європейського виборчого доробку, але навіть у такому випадку такі зміни можна здійснити у належний час. Зокрема, Венеціанська комісія у якості способу запобігання маніпуляціям такого типу рекомендує закріпити в національних конституціях норму, яка передбачає, що при змінах виборчого закону на найближчих виборах застосовується стара система, а нова набере чинності після цього. У Кодексі належної практики у виборчих справах йдеться про таке: «Основні елементи виборчого закону, зокрема виборчу систему, склад виборчих комісій і визначення меж виборчих округів, не можна переглянути менш як за рік до проведення виборів, або ж їх треба закріпити в конституції чи в акті, що має більш високий рівень, ніж звичайний закон» [22, с. 57].

Аналіз українського виборчого законодавства доводить факт існування аналогічної норми і в одному із законів України про вибори народних депутатів. Так, у п. 2 Прикінцевих положень Закону України «Про вибори народних депутатів України» (редакція 2005 р.) зазначено, що зміни і доповнення до цього закону «можуть бути внесені не пізніше як за 240 днів до дня виборів народних депутатів України 2006 року» [23]. Уведення цього положення до закону про вибори засвідчує наближення українського виборчого законодавства до міжнародних стандартів.

Як зазначено Венеціанською Комісією, таке правило «повністю відповідає критерію забезпечення стабільності виборчого законодавства, який захищає Венеціанська Комісія, однак воно може бути надто жорстким та на практиці спричинити проблеми, якщо його буде використано упереджено» [24, с. 399]. Водночас Комісія зауважила, що

цей закон «не має спеціального статусу порівняно з іншими законами, які можуть бути прийняті в майбутньому; отже, як видається, ніщо не перешкодить Верховній Раді схвалити новий закон, що скасує це положення» [24, с. 381]. І дійсно, у діючому на початок 2016 р. Законі України «Про вибори народних депутатів України» положень, які б захищали закон від раптових змін напередодні виборів, немає.

Організаційно-політичні технології безпосередньо пов'язані з організацією виборчої кампанії. Її ефективність багато у чому залежить від команди кандидата або партії, що йде на вибори, вмільої роботи виборчого штабу, правильно обраної стратегії і тактики, напрямків роботи з окремими категоріями виборців, організацією ефективної рекламної кампанії, співпраці з місцевими групами впливу, як в організаціях громадянського суспільства, бізнесу, так і в органах влади.

Сучасний період суспільного розвитку позначено значним впливом на формування свідомості людей комунікативно-інформаційних технологій. У 2014 р. їх поширення, незважаючи на кризову ситуацію в країні, продовжувало невпинно зростати – близько 60% населення активно користувалися Інтернетом. Значний крок у збільшенні інтернет-користувачів зробило село. Понад 45% жителів у сільській місцевості є користувачами Інтернету (у 2013 р. таких було 26,9 %). Відбулися відчутні зміни й у нарощуванні регіонального сегменту інтернет-користування. Найменш залученим до Інтернету залишається Західний регіон (51,7% користувачів), наростивши близько 5% за рік. Інші регіони за рік збільшили кількість користувачів Інтернету на 10% та більше. У 2014 р. їх кількість у Центральному регіоні становила 58%, у Південному – 63,6%, у Східному – 63% [25, с. 164].

За спостереженням відомого вітчизняного фахівця у сфері PR-технологій Г. Почепцова, нові типи «бархатних» революцій відзначаються відверто комунікативним характером, оскільки телевізійний та радіоэфір створюють ілюзію присутності широких мас населення, включно з аудиторією, що перебуває за кордоном. «Усе це новий засіб тиску – інформаційний, що створює інформаційно-організаційний тип революції, якого не було раніше», – зауважує автор [26, с. 49].

На відміну від демократичних політичних режимів, де в основному відбувається процес інформування суспільства, в авторитарних/тоталітарних режимах у дихотомії «інформація – пропаганда» пріоритет належить останній. Таким чином, легітимація авторитарної влади загалом та її лідерів, зокрема, відбувається завдяки потужному впливу державної пропагандистської машини із створенням відповідних міфологем і масовим зомбуванням населення. Цей процес отримує ідеологічну підтримку в державних ЗМІ, закладах освіти, відзначенні державних свят тощо.

Справедливим варто вважати твердження вітчизняних дослідників, що комунікативні технології, які застосовуються в політиці, скоріше слід вважати соціально-комунікативними, оскільки процес, який підлягає технологізації, має соціальний характер. Це процес здійснення впливу на групову або масову свідомість, формування громадської думки, де він реалізується на груповому або масово-психологічному рівні за умови обов'язкового застосування комунікації як інструменту досягнення поставленої мети та як власне мети [27, с. 242].

Психологічні та іміджеві технології покликані впливати на свідомість та підсвідомість людини. Застосування таких технологій має істотні відмінності від звичайного інформування людини. Вони спрямовані на дезорганізацію її діяльності. Мета цих операцій – вплив на суспільну свідомість у визначеному напрямі, спрямованому на підпорядкування волі людей та їх поведінки таким чином, щоб змусити їх діяти якщо

не проти власних інтересів, то із значним їх «коригуванням» на користь ініціаторів застосування таких технологій. Інформація, передана за допомогою сучасних технічних засобів, дозволяє формувати поведінку багатьох людей.

Найбільш ефективним засобом впливу на суспільну свідомість є мас-медіа, які демонструють специфічні особливості у висвітленні політичних кампаній та виборів. Як зазначають європейські фахівці у галузі виборчого права, умови глобалізації фундаментально змінюють ландшафт ЗМІ, де «концентрація засобів масової інформації може надати їх власнику чи медіа-групі значні повноваження окремо чи спільно формувати порядок денний публічних дискусій та суттєво впливати чи формувати громадську думку, і в такий спосіб чинити також вплив на уряд та інші державні органи та організації» [28, с. 254].

Сучасні англійські фахівці у галузі комунікацій К. Крос і Р. Гакет зауважують, що висвітлення політичних кампаній та виборів має тенденцію до врахування розважальних цінностей телебачення з доданням наголосу на особистостях, іміджах, драматизації ситуації і створенні інтриги. Згадані автори виокремлюють такі характерні риси телевізійних новин.

1. Перегони. Медіа намагаються подавати інформацію про виборчу кампанію у вигляді радше «кінських перегонів», ніж дебатів між політичними партіями. Під час висвітлення виборчих перегонів головний наголос робиться на рейтингах та результатах опитувань громадської думки, підвищенні й зниженні популярності, виборчих стратегіях, а не на власне політичних проблемах.

2. Звуковий фрагмент. Виступи політиків перед публікою подають у вигляді дуже коротких і простих звукових фрагментів (так званих «саунд байтів»), інколи з одного речення, що, як вважається, репрезентує всю стратегію виборчої кампанії, або виборчу платформу кандидата. Телебачення з його короткими, швидко змінюваними сюжетами значно вплинуло на тривалість звукових фрагментів. Наприклад, у Канаді середня тривалість «саунд байтів» зменшилася з близько 60 секунд у 60-х рр. до 10 секунд у 1993 р. Згадані дослідники зауважують, що залежність від звукової фрагментації зменшує можливості кандидатів донести до виборців реальний зміст пропонованої політики, обмежує ефект від виступу і концентрує увагу глядачів на іміджі, а не на суті проблеми.

3. Лідери. Як у більшості повідомлень про політику, головну увагу під час виборів приділяють лідерам. У такий спосіб забезпечують персоніфікацію передвиборчих проблем, а увагу аудиторії зосереджують, насамперед, на помилках лідерів та їхніх конфліктах з аудиторією або з органами влади. Цей підхід відображає такі цінності, як несподіваність, поворот сюжету, персоніфікація і зосередженість на представниках еліти суспільства. Лідери є головними героями відеосюжетів і дебатів. Натомість інші учасники виборів задовольняються виступами у дрібних місцевих газетах і муніципальних тижневиках.

4. Нагнітання негативізму. Сконцентрованість на лідерах у ході виборчих кампаній призводить до виставлення політики і політиків у негативному світлі. Політиків при цьому подають як людей, які за будь яку ціну прагнуть мати добрий вигляд і бути обраними, не переймаючись чи не цікавлячись розв'язанням певних проблем чи ефективними змінами. «Відтак відбувається “розкручування спіралі цинізму” стосовно політичних процесів, здатності громадян щось змінити і навіть бажання намагатися це зробити. Водночас ця особливість відображає такі цінності, як негативізм і двозначність», – зауважують вчені [29, с. 40–41].

Одним із ефективних засобів формування автоматизованої поведінки є нейролінгвістичне програмування (НЛП). При його застосуванні основним об'єктом

впливу є нейрофізіологічна активність мозку і виникаючі завдяки їй емоційно-вольові стани. Головним засобом впливу виступають спеціально підібрані вербальні (словесні) і невербальні (образні) лінгвістичні програми, засвоєння змісту яких дозволяє змінити в заданому напрямку переконання, погляди і уявлення людини (як окремого індивіда, так і груп людей).

Сучасні НЛП-технології виробництва інформаційних програм, комп'ютерних ігор, віртуального спілкування дозволяють уникнути контролю з боку свідомості сприймаючої сторони. Переважно особа навіть не припускає, що на неї справляється прихований і дуже ефективний вплив, а суб'єкт, що використовує такі технології, одержує високі шанси на успіх. Найпростішим прикладом прихованого НЛП є відома технологія «25-го кадру» [30, с. 59–60].

Метою соціологічних виборчих технологій є збір інформації та робота з окремими соціальними групами виборців, яка передбачає набір відповідних методик і процедур. Технології використовують не лише з метою політичної легітимації влади, а й її делегітимації. Поширеною практикою делегітимації кандидатів, що прагнуть дістатися влади є технологія «чорного PR», «брудні» технології, оприлюднення компрометуючих матеріалів у мережі Інтернет з їхньою наступною легалізацією в засобах масової інформації та ін. До таких технологій слід віднести і використання так званого адміністративного ресурсу, тобто протизаконне використання сили та засобів державних установ і організацій.

Не можна погодитися з висновками деяких вітчизняних дослідників, зробленими у 2010 р., про те, що в Україні «роль використання адмінресурсу поступово падає» і що з кожною наступною виборчою кампанією у вітчизняного виборця нібито виробляється відповідний «імунітет» до такого роду впливу [31, с. 335]. Невідповідність такого висновку українським реаліям яскраво продемонстрував перебіг подій під час довиборів у Верховну Раду України в липні 2015 р. по 205 виборчому округу в Чернігові. Численні порушення виборчого законодавства з боку провладного кандидата, у тому числі брутальне намагання підкупу виборців (майже всіма кандидатами), які відбувалися за мовчазного спостереження представників влади, не стали підставою для скасування виборів.

Особливістю розвитку політичного процесу в Україні є застосування «брудних» технологій, пов'язаних із штучним загостренням міжрегіональних суперечностей. Їх використання набуло значного поширення від початку 2000-х рр. і тривало до початку драматичних подій, пов'язаних із анексією Криму та відчуженням частини східних територій країни зовнішнім агресором. Конфлікти і протиріччя можуть виникати усередині соціальної структури, але не всі вони обов'язково поляризують суспільно-політичне життя [32, с. 50–51]. Ця поляризація наставатиме, коли ці протиріччя свідомо загострюються або влада нічого не робить для їх пом'якшення.

Процес загострення міжрегіональних суперечностей частково пояснюється тим, що в умовах згортання ідеологій та утопій, які виконали свою історичну місію, виникає потреба пошуку та використання нових ресурсів і можливостей легітимації влади з одночасним збільшенням її технологізації. Тому набули поширення технології впливу на суспільну свідомість, а відтак рекрутування прихильників відповідних політичних сил, побудовані на абсолютизації міжрегіональних відмінностей із використанням дражливих для регіональних спільнот питань мови, релігії, оцінки історичного минулого, пантеону героїв та антигероїв тощо. Як зауважував свого часу С. Ліпсет, культурні або глибокі ціннісні конфлікти є найбільш типовими «для країн, що розвиваються, з нестійким політичним устроєм» [33, с. 213].

Підґрунтя зазначених суперечностей слід шукати в існуванні феномену «регіональної ідентичності», основними параметрами якої є ступінь лояльності регіональної спільноти до державної влади; зовнішньополітичні орієнтації; мовні пріоритети; конфесійні уподобання; домінанти історичної пам'яті; питома вага «лівих» чи «правих» політичних настроїв. Наочне уявлення щодо специфіки національно-мовної регіональної ідентифікації в Україні дають дані таблиці 1.

Таблиця 1. Громадянська і регіональна самоідентифікація жителів України, 2014 р. (%) [34, с. 203].

Характеристики національно-мовної самоідентифікації	Усі жителі України	Розподіл жителів по регіонах					
		Захід	Центр	Північ	Південь	Схід	Донбас
Національність							
Українець (ка)	88,0	97,4	96,3	95,1	84,1	84,5	66,5
Росіянин (ка)	10,1	2,0	2,4	3,7	11,3	13,3	31,0
Інший (а)	1,9	0,6	1,4	1,2	4,6	2,2	2,5
Рідна мова							
Українська	68,5	95,9	93,9	86,9	50,5	50,3	22,0
Російська	30,1	3,5	5,4	12,2	46,4	49,2	74,4
Інша	1,4	0,6	0,7	0,9	3,1	0,5	3,6
Мова спілкування в сім'ї							
Переважно українська	43,3	87,5	75,0	51,5	17,5	12,2	3,2
Переважно російська	31,2	3,5	6,8	18,3	46,4	49,3	73,0
І українська, і російська (залежно від обставин)	24,8	7,3	18,2	30,2	34,5	37,7	23,8
Інша	0,7	1,7	0,0	0,0	1,6	0,8	0,0
Вибір мови анкетування							
Українська	55,6	97,4	96,6	80,9	19,6	17,0	4,7
Російська	44,4	2,6	3,4	19,1	80,4	83,0	93,3

Формування регіональної ідентичності як сукупності ціннісних орієнтацій населення певної території країни «є вагомим політичним ресурсом для виборчих технологій (а точніше, виборчих аксіотехнологій – маніпулятивних виборчих практик, які експлуатують ціннісні пріоритети громадян різних регіонів, штучно протиставляючи їх та зіштовхуючи між собою)» [35, с. 210–211].

Актуалізація регіонального чинника відповідно до виборчих циклів у країні пояснюється тим, що нинішня партійна система України склалася із прив'язкою до макрорегіонів. Передусім це стосується великих парламентських партій, які є головними гравцями українського політичного поля. Тому виборчі штаби обов'язково враховують факт міжрегіональних відмінностей, а функціонування партійної системи в її сьогоденному вигляді сприяє їх відтворенню, а часом посиленню, спекулюючи на існуванні ціннісного, світоглядного «розколу», суспільно-політичних і соціокультурних відмінностей між окремими регіонами країни [36, с. 74].

Отже, технології легітимації політичної влади є специфічною сферою політичної діяльності, свого роду соціальною інженерією, яка передбачає використання широкого комплексу методів, засобів, моделей і прийомів з метою отримання підтримки та довіри громадян. Головним напрямком зазначених технологій є їх віртуалізація і

символічна регуляція, зміст яких залежить від особливостей легітимаційних періодів функціонування політичної влади в Україні. Сучасний етап легітимації політичної влади в Україні, який розпочався разом із поваленням режиму Януковича, засвідчує відтворення нею попередніх технологій імітації демократичних реформ.

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 323 с.
2. Бернейс Э. Пропаганда / Э. Бернейс ; [пер. з англ. И. Ющенко]. – М. : Hippo Publishing, 2010. – 176 с.
3. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр ; [пер. с фр., послесл. и примеч. Е. А. Самарской]. – М. : Республика; Культурная революция, 2006. – 269 с.
4. Гофман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта / И. Гофман ; [пер. с англ. ; под ред. С. Батыгина и Л. Козловой ; вступ. ст. Г. С. Батыгина]. – М. : Ин-т социологии РАН, 2003. – 573 с.
5. Доган М. Легитимность режимов и кризис доверия / М. Доган // Социс. – 1944. – № 6. – С. 147–156.
6. Липпман У. Общественное мнение / У. Липпман ; [пер. с англ. Т. В. Барчуновой]. – М. : Ин-т Фонда «Общественное мнение», 2004. – 384 с.
7. Луман Н. Реальность масмедиа / Н. Луман ; [пер. нем. А. Ю. Антоновского]. – М. : Практис, 2005. – 256 с.
8. Малкин Е. Политические технологии / Е. Малкин, Е. Сучков. – М. : Русская панорама, 2006. – 680 с.
9. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність / П'єр Розанвалон ; [пер. з фр. Євгена Марічева]. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 287 с.
10. Хан Е. А. Избирательная система как элемент электоральной инженерии [Электронный ресурс] / Е. А. Хан. – Режим доступа : <http://www.academia.edu/4139333>.
11. Висоцький О. Ю. Технології легітимації політичної влади: теорія та практика : [монографія] / Висоцький Л. Ю. – Дніпропетровськ : Пороги, 2010. – 318 с.
12. Пастухов В. Б. Украина – не с Россией. Причины и последствия стратегических просчетов российской политики по отношению к Украине / В. Б. Пастухов // Полис. – 2005. – № 1. – С. 25–35.
13. Цокур Є. Проблеми легітимності політичної влади / Євген Цокур // Наукові записки Інституту політичний і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2014. – № 3. – С. 172–186.
14. Бурлачук В. Десакралізація влади і сучасна політична криза в Україні / Віктор Бурлачук // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 3. – С. 95–105.
15. Політичні проблеми сучасної України : аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 600 с.
16. Перебийлоголова Н. Технології деміфологізації українського виборчого процесу / Наталія Перебийлоголова // Наукові записки Інституту політичний і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2013. – № 4. – С. 157–173.
17. Влада, суспільство, громадянин: проблеми взаємодії в сучасній Україні : аналітична доповідь / [за ред. О. М. Майбороди]. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – 64 с.

18. *Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації* : аналітична доповідь / [за ред. Г. І. Зеленько]. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 164 с.
19. *Петров О.* Социологические избирательные технологии / О. Петров. – Днепропетровск : Арт-Пресс, 1998. – 164 с.
20. *Шкурат І. В.* Становлення та розвиток політичних виборів в Україні (управлінський аспект) : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.01 / І. В. Шкурат. – К., 2002. – 20 с.
21. *Європейський виборчий доробок. CDL(2002)7 rev* // Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права : матеріали Венеціанської комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи / [пер. з англ. ; за ред. Ю. Ключковського]. – [2-е вид., виправ. і доп.]. – К. : [Б. в.], 2009. – С. 12–44.
22. *Кодекс належної практики щодо політичних партій. CDL-AD (2009) 002* // Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права : матеріали Венеціанської комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи / [пер. з англ. ; за ред. Ю. Ключковського]. – [2-е вид., виправ. і доп.]. – К. : [Б. в.], 2009. – С. 367–378.
23. *Закон України «Про вибори народних депутатів України»* : Офіц. тексти. – К. : Право, 2005. – 148 с.
24. *Висновок щодо Закону «Про вибори народних депутатів України».* CDL-AD (2006) 002 rev // Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права : матеріали Венеціанської комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи / [пер. з англ. ; за ред. Ю. Ключковського]. – [2-е вид., виправ. і доп.]. – К. : [Б. в.], 2009. – С. 379–402.
25. *Бойко Н.* Інтернет-активність користувачів в умовах соціально-політичної деструкції / Н. Бойко // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2014. – Вип. 1 (15). – Т. 1. – С. 163–171.
26. *Почепцов Г. Г.* Революция.com. Основы протестной инженерии / Почепцов Г. Г. – М. : Европа, 2005. – 532 с.
27. *Климанська Л. Д.* Соціально-комунікативні технології в політиці: таємниці політичної «кухні» : [монографія] / Климанська Л. Д. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2007. – 332 с.
28. *Висновок щодо запропонованих змін до Рекомендації R (99) 15 «Про висвітлення засобами масової інформації виборчих кампаній».* CDL-AD (2007) 022 // Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права : матеріали Венеціанської комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи / [пер. з англ. ; за ред. Ю. Ключковського]. – [2-е вид., виправ. і доп.]. – К. : [Б. в.], 2009. – С. 254–261.
29. *Крос К.* Політична комунікація і висвітлення новин у демократичних суспільствах: перспективи конкуренції / Кетлін Крос, Роберт Гакет ; [пер. з англ. Р. Ткачук]. – К. : Основи, 2000. – 142 с.
30. *Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій* : навч. посібник / [В. М. Петрик, О. А. Штоквіш, В. І. Полевий та ін.]. – К. : Росава, 2006. – 208 с.
31. *Мокан В. І.* Чинники ефективності виборчих технологій в Україні / В. І. Мокан // Гілея : зб. наук. праць. – К. : ВІРУАН, 2010. – Вип. 34. – С. 333–340.

32. *Липсет С. М.* Структуры размежеваний, партийные системы и предпочтения избирателей / С. М. Липсет, С. Роккан // *Партии и выборы : Хрестоматия* / [отв. ред. и сост. Н. В. Анохина, Е. Ю. Мелешкина]. – М. : ИНИОН, 2004. – Ч. 1. – С. 49–80.

33. *Липсет С. М.* Политическая социология / С. М. Липсет // *Американские социологические перспективы. Проблемы. Методы* / [сокр. пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1972. – С. 203–219.

34. *Прибиткова І.* Україна в регіонально-громадянському та національно-мовному вимірі за доби змін / І. Прибиткова // *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2014. – Вип. 1 (15). – Т. 1. – С. 196–210.

35. *Куценко Є.* Регіональна диференціація електорального простору України: аспект виборчих технологій / Євген Куценко // *Наукові записки Інституту політичний і етнопонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. – 2015. – № 2. – С. 209–223.

36. *Кононов І.* Донбас і Галичина в регіональній системі України / Ілля Кононов, Світлана Хобга, Світлана Щудло // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2008. – № 3. – С. 73–98.